

ALEVİLİĞİN TEMEL KAYNAKLARINDAN BİRİ OLAN BUYRUK'UN İMAN VE İSLAM ESASLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa EKİNCİ*

Özet

Alevîliğin İslam'ın içinde mi dışında mı olduğu çokça tartışılan bir konudur. İslam, kişinin kurtuluşunda herhangi bir topluluğu veya grubu değil bireyi esas alır. Bu yüzden “Alevîlik İslam'ın içindedir veya dışındadır” yargısının dinî hiçbir değeri yoktur. Bir bireyin İslam dairesinin içinde olup olmadığına o kişinin benimsediği inançlarına göre hükmedilir.

Alevîliğin inançlarını kayıt altına alan ve temel ana kaynaklarından en önemlisi olan Buyruk'u iman ve İslam esasları açısından incelediğimiz zaman; Buyruk'ta imanın şartlarının ve İslam'ın da beş temel esasının kabul edildiğini görmekteyiz. Ayrıca Kur'an'da belirtilen diğer bazı yasaklardan da şiddetle kaçınılması tavsiye edilmekte bu yasakları işleyen bir şahsın sofu olamayacağı ısrarla vurgulanmaktadır.

Buyruk'ta belirtilen bu temel ilkeleri kabul eden her birey İslam dairesinin içindedir ve İslam hukuku açısından bir Müslüman olarak muamele görür. “Ben Alevî'yim ama İslam dairesinin dışındayım” diyen bir birey Buyruk'taki temel ilkelere göre Alevîliğini yeniden sorgulamak ve tanımlamak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Buyruk, Alevîlik, İslam'ın şartları, İman.

Abstract

It has been widely disputed whether the Alewites are within Islam or not. Islam as a religion deals with individuals in terms of salvation rather than communities to which individuals belong. Therefore, a judgment that the Alewites are within the religion or not does not religiously matter whatsoever. Such a judgment can be made according to the individual's

beliefs.

When we examine Buyruk, one of the basic sources which preserves the Alewism beliefs, in comparison with Islamic principles, one can view that the six principles of the Islamic faith and the five basics of Islam are included there. The believers are warned not to commit some forbidden acts. It is clearly stated any person committing such act can not be a good believer.

Those who believe in what are stated in Buyruk are considered believers and they are given the status of muslim. According to basic premises in Buyruk anyone who asserts that 'I am an Alawite but out of the abode of Islam' needs to reassess his identity.

Key Words: Buyruk, Alawism, Five Pillars of Islam, Belief.

GİRİŞ

Alevîlik¹ günümüz kamuoyunda en çok tartışılan konulardan

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniv. İlahiyat Fak. İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı Öğrt. Üyesi.

¹ Ortak pekçok noktaları olmakla beraber Kızılbaşlık, Bektaşilikten XV. yüzyılın sonlarından itibaren ayrılmaya başlamıştır. Bektaşilerin kahir ekseriyeti siyasal olarak Osmanlıya bağlı kalırken, Kızılbaşlar yani Erdebil tarikatı müritleri 1501'de kurulan Safevî Devletini desteklemişlerdir. Bu tarihten itibaren ayrışma net olarak müşahade edilmeye başlanmıştır. Alevîlik tabiri ise on sekizinci yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan bir tabirdir. Tarihî süreç içinde Kızılbaşlık tabirinden, Erdebil tarikatına mensup, Buyruğu kendilerine rehber bir kitap olarak kabul eden, siyasal olarak da Safevî Devletini destekleyen ve kendilerine Kızılbaş denen kesimler kastedilmiştir. Çünkü Buyruk, Safevîler tarafından yazdırılmış, Halifeleri vasıtasıyla Kızılbaş olan kendi müritlerine gönderilmiş ve onlar tarafından dinî konularda rehber bir kitap olarak kabul edilmiştir. Kızılbaşlarla Bektaşiler arasındaki yakınlaşma ise daha çok 1826 yılında Bektaşî tekkelerinin kapatılıp, onların da Kızılbaşlarla bir tutulmalarından sonradır. Safevî taraftarı olan Kızılbaşlar Hacı Bektaşî Veli'ye karşı son derece saygılı davrandıkları gibi; Bektaşiler de bazı konularda Safevî propagandasının etkisinde kalmışlar ve onlardan etkilenmişlerdir. Bunun tabii bir sonucu olarak Bektaşiler de Buyruğa saygı gösterir ve onu dinsel kaynaklardan bir kitap olarak kabul ederler. Biz bu makalemizde Alevîlik tabirinden, siyasal açıdan herhangi bir tercihten ziyade Buyruğu dinsel açıdan rehber kitapları olarak kabul edip, davranışlarını buna göre ayarlamaya çalışan ve kendini Alevî kimliği içinde gören herkesi kastetmekteyiz. Bununla beraber tarihî Alevîlik (Kızılbaşlık) ile Bektaşilik arasında bazı farklar vardır.

biridir. Alevîliğin, ne olup olmadığı, tarihî gelişimi, örf ve adetleri dinî ritüelleri, geçirdiği evreler ve süreçler, tarihsel arka planı, bir tarikat olup olmadığı ve buna benzer diğer özellikleri tartışıldığı gibi Alevîliğin İslam'ın içinde mi dışında mı olduğu hususu da en çok tartışılan ve dikkati çeken konulardan biridir. Bu tartışma konusunda hem Alevîlerden hem Alevî olmayan kesimlerden farklı ve birbirine zıt açıklamaların gelmesi de doğrusu meselenin hem ehemmiyetini belirtmekte hem de meseleyi daha karmaşık bir hale getirmektedir.

Konu günümüzde sık sık çeşitli vesilelerle kamuoyunda konuşulmakta ve tartışılmaktadır. Konunun bir vesileyle tekrar gündeme gelmesine de bir Alevî Derneği olan Malatya Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı Kazım Genç'in "Alevîlik mezhep değildir. Alevîliğin dini de aşan özelliği vardır. Bir felsefe yaşam biçimidir. İslam'dan etkilense de kadın konusunda ilgisi yoktur. Alevîlerin gerçek adı Kızılbaş'tır. Kızılbaşlık 1850'lerde Alevîlik oldu. Çünkü öyle rencide edildi ki, önderler Alevîliği korumak için isim değiştirdi"¹ şeklindeki açıklamaları neden olmuştur. Buna karşılık diğer bazı Alevî Dernek başkanları ve üyeleri de adı geçen dernek başkanını dinsiz olmakla suçladılar. Bu şahısla özel konuşma ve görüşmelerinde bu şahsın aslında dinsizliğiyle övündüğünü, AB sürecinde Alevîleri farklı bir dinden gösterip onlara ayrılacak paradan büyük bir pay kapmaya çalıştığını belirtmişlerdir.² Gerçek

Hatta bazı Alevîler, Bektaşîleri oportünist olmakla suçlamışlardır. Bkz. İlyas Üzümlü, Günümüz Alevîliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s. 174-178. Aralarındaki diğer bazı farklar için bkz. Irene Melikoff, Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe, İstanbul 1999, s. 253-254; Orhan Türkdoğan, Alevî-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma, Timaş Yayınları, İstanbul 1995, s. 280-285, 345-348.

¹ Radikal Gazetesi, 10 Ekim 2005, söyleşi: Neşe Düzel, ayrıca bkz. www.radikal.com.tr

² Alevî dedelerinden bazıının bu şekilde konuşmalarını canlı televizyon programlarında bizzat dinlemişimdir. Ayrıca 28-30 Eylül 2005 tarihleri arasında Isparta İlahiyat Fakültesince düzenlenen Alevîlik-Bektaşîlik sempozyumuna katılan bazı Alevî dedeleriyle özel sohbetimde de onların da bu konuda aynı düşüncede olduklarını gördüm. Hatta şahsen de tanıdığım bir Alevî dedesi, bazı dernek başkanlarının ismini tek tek zikrederek bunların ne Alevî ne de Müslüman olmadıklarını ifade etti.

Alevîliğin İslam dairesi içinde olduğunu, İslam'ın özünü teşkil ettiğini, bu anlayışın ehl-i beyt sevgisini öne çıkaran bir anlayış olduğunu, verdikleri demeçlerle ve çıktıkları canlı yayın televizyon programlarında ifade etmişlerdir.

Görüldüğü gibi Alevîlik camiasının bir kısım temsilcileri Alevîlik İslam dışıdır derken diğer bir kısım temsilcileri “Alevîlik İslam dairesinin içindedir ve merkezindedir” demektedirler. Tartışmaya Alevî olmayan ancak bu sahayla ilgilenen bazı bilim adamları da katılmışlardır. Bunların kahir ekseriyeti Alevîliği İslam dışı görmezken çok az sayıdaki bazı bilim adamları da durumu kendi bakış açılarına göre değerlendirerek Alevîliğin İslam dışı, eski din, eski örf ve adetlerin bir karışımı ve bunların bir nevi devamı olduğunu ifade etmişlerdir.

Bir düşüncenin, bir dinî ekolün veya bir dinî tarikatın düşünce tarihindeki yerinin neresi olduğunu izah sadedinde bu düşünce bağlılarının beyanlarının elbette ki büyük bir önemi vardır. Çünkü bu beyanlar onların kendilerini nerede hissettiklerini ve nerede gördüklerini izah açısından oldukça önemli ifade ve açıklamalardır. Bu düşünce sisteminin tüm bağlıları aynı şeyi söyleyip, aynı şeyi vurguluyorlarsa herhangi bir sorun yok demektir. Ancak bu düşünce ekolünün bir kısım bağlıları bir şeyler söylerken diğer bir kısmı tam tezat teşkil edecek başka şeyler söylüyorlarsa ortada çözümlenmesi gereken bir problem var demektir. Çünkü söylenen şeyler birbirinin tam zıddı olduğu için her iki görüşün de doğru olma ihtimali ortadan kalkmıştır. Biri doğruysa diğeri yanlıştır. Diğeri doğruysa karşıtı olan düşünce yanlıştır hükmü ortaya çıkar. Bu durumda yapılacak en doğru iş bu düşünce ekolünün veya sisteminin her iki kesimi tarafından kabul edilen temel dinî kaynakları varsa -ki vardır- bunlara müracaat etmek ve bu kaynaklara göre hüküm vermek olacaktır. Hadiseye bu açıdan baktığımız zaman kaynaklar kimi doğruluyorsa o taraf haklı; diğere tarafın da söylemlerinde haksız olduğu ve başka maksatlar peşinde koştukları ortaya çıkacaktır. Olaya “Temel Ana Kaynaklar” açısından bakacak olursak tüm Alevî grupları tarafından kabul edilen temel ana kaynaklarının var olduğunu görmekteyiz. Bu temel ana kaynakların bir kısmı tüm gruplar tarafından itirazsız kabul

edilirken diğer bazıları da genel kabul görmeye beraber daha çok bazı yörelere ve bazı kesimlere has kalabilmektedir. Biz bu makalemizde tüm Alevî grupları tarafından da genel kabul gören ancak özellikle tarihî süreç içerisinde Kızılbaşlar olarak bilinen kesimlerin temel ana kaynaklarından biri olarak kabul edilen “Buyruk”u İman ve İslam esasları açısından bir değerlendirmeye tabi tutacağız. Çünkü bir düşünce ekolü bir mezhep veya bir tarikat eğer İman ve İslam’ın tüm şartlarını inkâr etmeyip bunları gerekli görüp kabul ediyorsa ve bunu üstelik kendi düşünce sistematığının olmazsa olmazı kabul ediyorsa artık orada çok da tartışılacak bir konunun kalmadığı ortaya çıkmış olur. Böylesi bir değerlendirmenin sonucunda varılacak olan netice, Alevîliğin İslam dininin içinde mi dışında mı olduğu tartışmasına da bilimsel olarak kesin bir çözüm getirecek ve kesin bir hüküm verilmesine vesile olacaktır.¹ Buna aykırı fikir beyan eden kişi veya kuruluşların varlığı sonucu değiştirmeyecek, bu aykırı durumun Alevîliğin bir sorunu değil; “Biz Alevîyiz ve Alevîlik İslam dışıdır” deyip kendini Alevî sayan bazı dernek ve grupların sorunu olacaktır.²

Alevîlikte sözlü şifahî kültür yaygın ve ön planda olmakla beraber bu düşünce ekolünün yazılı kaynakları da vardır. Bu yazılı kaynaklar genellikle XV. ve XVI.; bir kısmı da XVII. yüzyılda yazılmış ve yazılı birer ana kaynak halini almışlardır. Bu kaynaklar Buyruk, Vilayetname (Hacı Bektaşî Veli), Hüsnîye, Kumru, Abdal Musa Vilayetnamesi, Faziletname, Hadikatu’s-Sueda, Cavidanname, Şerhu Hutbeti’l-Beyan, Hacı Sultan Vilayetnamesi, Kitab-ı Cebbar Kulu ve Salname-i Sadreddin’dir.³ Bunlar arasından

¹ Ayrıca Alevîliğin dinî statüsü için bkz. Sönmez Kutlu, Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heteredoksi, Ortadoksi veya Metadoksi, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s.31-54.

² Tüm Alevî grupların Buyruk’a uygun dinî bir hayat yaşayıp yaşamadıkları veya şu andaki dinî telakkilerinin ne olduğu, bunların zaman içinde herhangi bir değişime uğrayıp uğramadığı konusu tamamen farklı bir durumdur. Biz burada sadece yazılı kaynaklardan biri olan Buyruk’u İman’ın şartları ve İslam’ın beş temel esası açısından değerlendirmeye çalışacağız.

³ Bu kaynakların kısa birer tanıtımları için bkz. Harun Yıldız, Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış, Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, XXX, Ankara 2004, s. 323-359.

her kes tarafından kabul gören en önemli kaynaklardan biri Buyruk veya Buyruklardır.

Buyruk, Alevîlikle ilgili olarak bu yola intisap eden yol salıklarına nelere inanıp nasıl davranmalarını, hangi kural ve prensiplere bağlı kalmaları gerektiğini anlatan kitap veya kitaplara (erkânname) verilen genel bir isimdir.¹ Bunlardan büyük Buyruk'un yazımı her ne kadar Şeyh Safiyyüddin'e dayandırılıyorsa da yazarının adı geçen şahıs olmadığı Alevîlerce de kabul görmektedir.² Ancak, yazarı belli olmasa da içerik olarak Buyruk, tüm Alevî grupları tarafından makbul karşılanmakta ve temel ana kaynaklardan biri olarak kabul

¹ Buyruk'a, İmam Cafer Buyruğu, Menakıb-ı Evliya, Menakıbnâme ve Fütüvvetnâme de denmektedir. Ayrıca, "Buyruk, adından da anlaşılacağı üzere, bir yol ve süreğin içtüzüğü, programı, ilm-i hali, daha doğrusu anayasasıdır". Buyruk, derleyen: Sefer Aytekin, Emek Basım-Yayımevi, Ankara 1958, s. 3; Buyruk, hazırlayan: Fuat Bozkurt, Anadolu Matbaası, İstanbul 1982, s. 173.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 173. Şeyh Safiyyüddin (1252-1334): Safiyyüddin'in dedeleri daha önce Erdebil'e yerleştikleri için kendisi 1252 yılında burada doğmuştur. Çocukluğundan beri olgun ve dindar bir kişiliğe sahipti. Tasavvufa olan meylinin dolaylı dört yıl boyunca hep bir mürşid-i kâmil aradı. Araştırmaları neticesinde Şeyh Zâhid-i Geylani'ye intisap etti. Daha sonra Şeyhinin kızıyla da evlendi. Şeyhinin ölümünden sonra onun yerine geçti ve kendi adıyla anılacak olan Safevîyye tarikatını tesis etmeye başladı.

Şeyh Safiyyüddin daha çok Sünnî prensiplere göre hareket eden bir şeyhti. Şafî mezhebine mensup olduğu, konunun uzmanları tarafından kabul edilmektedir. Bununla beraber her kesimden müntesipleri vardı. Bilhassa İlhanlı devlet adamları kendisine son derece saygılı davranırlardı. Bu konumundan istifade ederek özellikle Kafkasya ve Kırım'a yaptığı seyahatlerle oralarda İslam'ın yayılmasına vesile olmuştur.

Safiyyüddin Sünnî-Şafî olmakla birlikte tarikat adabında geniş kitlelere hitap etmek istemiş, zamanla İslam potası içinde tam eriyebileceklerine inanarak müntesiplerine karşı biraz toleranslı davranmıştır.

Safiyyüddin'in gösterdiği kerametler o yörede çokça yayılmış ve bu şöhreti müritlerinin daha da çoğalmasına sebep olmuştur. Bu gibi vesilelerle halk arasında "büyük bir evliya" şöhreti kazanmıştı. 85 yaşında iken hacca gitti. Dönüşünden on iki gün sonra 1334 yılında vefat etti. Cenazesi ailesi ve müritleri tarafından Erdebil'de gömülmüştür. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Ekinci, Anadolu Alevîliği'nin Tarihsel Arka Planı, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 55-58. Gölpınarlı'ya göre Şeyh Safiyyüddin'e isnat edilen Buyruk'un yazarı Şah Tahmasb (öl.1576) zamanında yaşayan Bisatî adlı İranlı bir şahıstır. Abdülbakiy Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 178.

edilmektedir.¹ Az önce Buyruk'un yolun kural ve davranışlarını anlatan kitaplara verilen genel bir isim olduğunu ifade etmiştik. Buyruk'un çeşitli baskıları olmakla beraber hem bilim dünyası hem tüm Alevî camiası tarafından en çok rağbet gören ve aslına en çok uygun olduğu kabul edilen nüshalar Sefer Aytekin ile Fuat Bozkurt'un derleyip neşrettikleri Buyruk nüshalarıdır. Bu Buyruklar Alevîler için klasik anlamda olmasa da bir nevi akaid ve ilmihal kitabı mesabesinde dirler. Bu açıdan onların inanç ve akidelerinin yazıya dökülmüş halidir. Bu akide ve inançların irdelenmesi neticesinde bu inançların İslam'ın, bir mü'min için öngördüğü iman ve İslam'ın esaslarıyla örtüşmesi veya aykırılığının ortaya çıkması, Alevîliğin İslam'ın içinde mi dışında mı olduğunu da haliyle ortaya çıkaracaktır. Çünkü İslam dışı olmak beraberinde İslam dini açısından hukuksal bazı sorunları da getirir. Başka bir ifadeyle İslam dışı olmak Müslüman olmamak demektir ki bu durum aslında İslam hukukunu da ilgilendirmektedir. Müslüman olmayan birine Müslüman muamelesi yapılamayacağı en basit bir örnekle cenaze namazının dahi kılınmayacağı da bilinen bir husustur. Şunu da belirtmekte yarar var. "İslam **bireysel kurtuluşu** esas alan bir dindir. İslam'ın temel iman esaslarına inanan her insan, kim olursa olsun, hangi mezhepten, tarikattan olursa olsun Müslüman'dır ve İslam dairesi içindedir".²

Herhangi bir insanın veya bir düşünce ekolünün İslam dairesinin içinde sayılabilmesi için inanması gereken asgari şartlar vardır. Onlar da şunlardır:

- 1- Tevhid
- 2- Nübüvvet
- 3- Haşr (Öldükten sonra cesetle beraber insanın tekrar dirilmesi)³

¹ İlyas Üzüm, Günümüz Alevîliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s. 143; Ali Yaman, Religions of the World A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices, I, s. 34; Ahmet Taşgın, Bisatî, Menakıbu'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s. 183-185.

² Hasan Onat, Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s.111-126.

³ Ethem Ruhi Fiğlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı

Bu üç temel şarta ve bu şartların da zorunlu kıldığı diğer bazı hususlara inanıp iman eden bir kimse mü'min sayılır ve buna göre o kimse İslam dairesinin içindedir ve İslam hükümlerine göre muamele görür.

Birinci maddedeki Tevhit'ten kasıt Allah'ın varlığına, birliğine, ezeli ve ebedi oluşuna ve diğer zati ve subuti sıfatlarına Kur'an'da tarifleri yapıldığı şekliyle inanmaktır. Veya başka bir ifadeyle kısaca Allah'ın varlığına, birliğine ve diğer sıfatlarına icmalî (teferruata girmeksizin) bir imanla iman etmektir. Yoksa Allah'ın varlığına, birliğine inanıyorum deyip de Hristiyanlar gibi ona bir oğul isnat ederse bu şekildeki bir inanış Kur'an'ın öngördüğü bir tevhit anlayışına aykırıdır. Ve böylesi bir inanç sahibi kimsenin inancı da makbul bir akide kabul edilmeyip tevhide inanmış bir kişi, dolayısıyla mü'min olarak kabul edilmemektedir.

Nübüvete iman konusunda ise yine buna iman etmenin bir gereği ve bu konudaki imanın bir tamamlayıcısı olarak kitaplara ve meleklerle inanılması da gerekmektedir. Çünkü peygamberliğe ve peygamberlere iman eden bir şahsın haliyle bu peygamberliğin tamamlayıcısı hükmünde olan kitaplara ve meleklerle inanması da gerekiyor ki makbul bir iman getirmiş olsun.

Üçüncü olarak Haşre iman etmek ise öldükten sonra insanların hesaba çekilmeleri için cismen Allah tarafından tekrar diriltilmelerine inanmak şeklinde olmalıdır. Çünkü Kur'an'ın tarif ettiği şekildeki tekrar dirilme hadisesi böylesi bir dirilmedir. “Şimdi bak Allah'ın rahmet eserlerine, yeryüzünü ölümünden sonra nasıl da diriltiyor. Şüphesiz Allah ölüleri de böyle diriltecektir. O, her şeyi yapmaya kadirdir”.¹ “İman edip iyi amel işleyenleri müjdele! Kendileri için altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır. Onlara herhangi bir meyveden bir rızık yedirilince onlar, her defasında: “Bu bizim önceden yediğimiz şeydir” diyecekler. Oysa ona benzer olarak sunulacaklardır. Kendileri için orada tertemiz zevceler de vardır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır”.² Kur'an'ın bu ve

Yayımları, İzmir 2004, s. 13-14.

¹ Er-Rum, 30/50.

² Bakara, 2/25.

benzer ayetleri ahirette “tekrar dirilmenin” cesetle beraber olacağını ifade etmektedir.

Yine böylesi bir inancın bir gereği olarak imanlı insanların gidecekleri bir Cennet’e ve imansız insanların da gidecekleri bir Cehennem’e inanmak gerekiyor ki yine makbul bir iman getirilmiş olsun. Makbul bir imanın üç temel şartı olarak kabul edilen bu hususlar bir hadis-i şerifte şu şekilde sıralanmış ve formüle edilmiştir: “İman: Allah’a, Allah’ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına şerrine inanmandır”¹

Bir iki cümleyle ifade etmek gerekirse İslam dairesinin içinde sayılabilmek için makbul ve geçerli bir imanın şartları olan yukarıdaki hadisi şerifte geçen imanın altı rüknüne herhangi bir şüphe duymaksızın inanılması gerekmektedir. Bu imanın teferruata inilmeden özet bir şekilde olması da yeterlidir. Böyle bir iman, o iman sahibini mü’min yapar ve İslam dairesinin içinde kalmasını sağlar.

İslam’ın şartlarına bakacak olursak bunlar da yine bir hadisi şerifte beş esas olarak belirlenmiştir. “İslam: Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resülü olduğuna şahadet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol cihetine gücün yeterse Beyt’i hacc etmendir”.² Bunların yerine getirilmesi halinde zaten herhangi bir sorun yoktur. Bunların amelî olarak zaman zaman yerine getirilmemesi de dinî sorumluluğu olmakla beraber kişinin kendisini ilgilendiren bir durumdur ve onunla rabbi arasındaki bir sorundur. Ancak bunlardan herhangi bir esasın inkâr edilmesi veya “konuluş maksadı”nı tamamen değiştirecek bir şekilde tevil edilmesi o kişiyi İslam dairesinin dışına çıkarır. Bunların dışındaki tüm yorum ve açıklamalar doğruluğu veya yanlışlığı bir tarafa bu görüş sahiplerini İslam dairesinin dışına çıkarmaz ve o kişi İslam hükümlerine göre

¹ Tirmizî, Kader 10; İbn Mace, Mukaddime 10; Darimî, Salat 169; Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1973, s. 107.

² Buhari, İman: 1; Müslim, İman: 22; Tirmizî, İman: 3; Nesai, İman: 13; Davudoğlu, a.g.e., s. 107.

muamele görür.

Bu açıklamalardan sonra esas konumuza geçebiliriz. Buyruk'un aslına uygun olarak kabul gören neşrinin Sefer Aytekin ile Fuat Bozkurt'un neşri olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Biz bu makalemizde zaman zaman Aytekin'in neşrine müracaat etmekle beraber, daha derli toplu olan Fuat Bozkurt'un neşrini esas alacağız ve değerlendirmemizi de ona göre yapacağız.

A- Buyruk'un İmanın Altı Şartı Açısından Değerlendirilmesi

1- Allah'a İman

Buyruk'u baştan sona kadar taradığımız zaman Buyruk'un tamamında bir ve tek olan Allah'a inanılması gerektiğini veya böyle bir inancın varlığının tabii bir sonucu olan bir anlam bütünlüğünü görmemiz mümkündür. Buyruk'un hemen hemen her sayfasında bu inancın tezahürleri görüldüğünden aslında bu konuyu o kadar irdelemeye de gerek kalmamaktadır. Yine Buyruk'un birçok yerinde Kur'an'dan birçok ayet-i kerimenin meali nakledilmiştir. Bu ayetlerde de zaten açıkça Allah'ın varlığı, birliği vurgulanmakta her şeyi bildiği ve gördüğü ifade edilmektedir. Örneğin: "Cebrail Cennet'ten bir nur tabak alıp Tanrı elçisinin karşısına geldi. Tanrı'nın selamını ileterek o tabağı Muhammed'in önüne koydu..."¹ "Cebrail: -Ey Muhammed, Tanrı Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu..."² "Tanrı her şeyi görücü ve bilicidir. Bu dünyada piri kandırmak olasıdır. *Ama Tanrı'yi kandırmak olası değildir*".³

Şimdi bu ve buna benzer daha birçok cümle her ne kadar direkt olarak Allah'ın varlığını konu olarak anlatmıyorsa da bu cümlelerden bunu yazan ve bunu kabul eden herkesin Allah'ın varlığına ve birliğine inandığını çıkarmak zorunlu bir önermenin sonucudur. Buyruk'ta buna benzer daha onlarca cümle olmasına rağmen bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 10.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 12.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 101,102.

Buyruk'un sadece bir yerinde "Şahım Ali hem şehsuvar hem sakidir hem saklıdır kâinatın aynıdır. Kimse bilmez bu sırrı Hak bilir..."¹ şeklinde bulunan "kâinatın aynıdır" ifadesini eğer aslı nüshalarda da böyleyse yanlış anlamamak gerekir. Bu ifadeyi, "kökende onların ikisinin (Muhammed-Ali) nurları birdi. On sekiz bin âlemden iz, belirti yokken *onların nurları parlıyordu*"² hükmü gereğince yüce Allah'ın Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nurunu her şeyden önce yarattığını ve kâinatı da bu iki nurdan meydana getirdiği şeklinde anlamak gerekir. Yani kâinat o iki nurdan yaratılınca haliyle Ali'de kâinatın aynısı olmaktadır. Çünkü hemen akabinde "Hak bilir" demek suretiyle bu sırrın insanlar tarafından anlaşılamayacağına işaret vardır.³ Diğer taraftan Arapçada "ayn" kelimesi göz, çeşme, kaynak⁴ anlamlarına da gelmektedir ki "kâinatın aynıdır" demenin kâinatın kaynağıdır, kâinatın kendisinden yaratıldığı nurdur şeklinde anlaşılmasının da imkan dahilinde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kısaca Allah'ın varlığı, birliği, her şeyi gördüğü, bildiği, mekandan münezzehe olduğu, sonsuz bir kudrete sahip olduğu şeklindeki bir Allah inancı çok açık bir şekilde Buyruk'ta yer almaktadır. Bu şekildeki bir tevhit anlayışının Kur'an'ın öngördüğü bir tevhit anlayışıyla örtüştüğünü ifade etmek mümkündür.⁵

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 166.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 171.

³ Ayrıca bu anlayışı vahdeti vücud çerçevesi içinde değerlendirmek de mümkündür. Bununla beraber Buyruk'un tam bir kelam metodolojisine uygun olarak yazılmış bir kitap olmadığını, tevil edilmediği takdirde birbirleriyle çelişebilecek hükümlerin varlığı da bir gerçektir. Ama bütün bunlara rağmen Buyruk'tan bir inanç sistemini çıkarmak mümkündür.

⁴ Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınevi, İstanbul 1995, "Ayn" md., s. 615.

⁵ Bütün bunlara rağmen Sefer Aytakin'in neşrettiği Buyruk'ta şöyle bir ifade de var. "Hz. Şahı Velayet Adem'i yarattı. Kendüyi Adem'in kalbinde sakladı." (Buyruk, der. Aytakin, s. 93). Buyruk'un başka hiçbir yerinde Hz. Ali'ye uluhiyyet isnat edildiğini görmemekteyiz. Bu cümle Buyruk'un bu konudaki diğer bütün cümleleriyle bir tezat teşkil etmektedir. Bu durum, kitabı istinsah eden kişinin bir dalgınlığı neticesinde meydana gelmiş bir hata olabileceği gibi; istinsah eden kişinin kendi anlayışını oraya aksettirmek istemesi neticesinde kasıtlı bir şekilde o cümleyi tahrif etmesinin bir sonucu da olabilir. Nitekim

2- Meleklerle İman

Meleklerle iman konusu da çok açık bir şekilde işlenmiştir. Buyruk'ta bu konuyla ilgili en çok işlenen konu Hz. Cebrail'in Allah ve Hz. Muhammed ile olan konumudur. Birçok yerde Cebrail'in Allah ve Hz. Muhammed ile konuşması nakledilmektedir. Konunun bu şekilde işlenmesi hem Hz. Cebrail'e, hem diğer üç büyük meleğe ve hem diğer meleklerin varlığına olan inancı gösterir.

Örneğin Kırkların cemi konusu işlenirken “O anda Tanrı *Cebraile* -sevgili Muhammed zorda kaldı, tez yetiş, Cennet'ten bir nur tabak al, ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin, kırklara verip içirsin...”.¹ “Kırklar, -Pirimiz Şahimerdan Ali'dir kuşkusuz, tartışmasız. Ve rehberimiz Cebrail aleyhisselamdır...”.² “Bu sırada *Cebraile* geldi. Cebrail: -Ey Muhammed Tanrı Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu...”.³

Bu cümleler melek inancının açık bir tezahürüdür. Bu arada Cebrail'in manevi makamı da nazara verilir ve onun makamının Hz. Muhammed'in makamından daha aşağı bir seviyede olduğu da belirtilir. “Nitekim daha sonra *Cebraile* Hz. Muhammed'in yanına geldi: “-Ey Muhammed, bana niçin saygı göstermiyorsun? Bana saygı göstermemen secde etmemen için benim neyim eksik?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Muhammed: “*Ey Cebrail*, senin içine kuşku girmiş. Sen kendinin melek olduğunu bilmiyor musun? Ben nasıl sana secde ederim?” diye karşılık verdi. Bunun üzerine *Cebraile* içine düşen kuşkunun bir yanığı olduğunu anladı. Yüzünü yere sürdü. Aliyyel Mürteza'dan aman diledi. Ulu Tanrı'dan hoşgörüyü istedi. Muhammed ve Ali, *Cebraile*'yi bağışladı...”.⁴

“Tanrı: “-Benim buyruklarımı tutmayan *meleklerin* boynuna lanet halkası geçer!” buyurmuştu. Ve lanetli Şeytan bu buyruğu bilmesine

aynı konu aynı yerde, Bozkurt'un hazırladığı Buyruk'ta “Çünkü Tanrı Adem'i yaratmış ve kendini Adem'in yüreğine gizlemişti” şeklinde geçmektedir.

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 10.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 11.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 12.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 108.

karşın Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmedi. Adem'e secde etmedi, lanetli oldu... Bir mü'minin içinden kötülük yapmak geçerse *hıfz melekleri* bunu defterine günah olarak yazarlar mı? Fetvaca yazmaz, takvaca yazarlar. Şeriatta, tarikatta yazmaz, hakikatte yazarlar..”¹

Buyruk tam bir ilmihal kitabı olmadığı için diğer üç büyük meleğin görevleri ve diğer meleklerin durumunun ve konumunun işlenmesine pek ihtiyaç hissedilmemiştir. Bununla beraber bir vesileyle diğer üç büyük meleğin de ismi zikredilmiş², onlara olan inanç dolaylı olarak vurgulanmıştır. Kırmen Katibin melekleri³ ise özellikle bu isimle, bazen de hıfz melekleri adıyla⁴ belirtilmiş ve bunların görevlerine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan Buyruk'un tüm metni bir bütün olarak göz önüne alındığında meleklerle iman konusunun varlığı ciddi bir şekilde hissedilir ve anlaşılır.

Buna ek olarak melek kavramının karşıtı olan *Şeytan'dan* da bahsedilir. “Kitaba uymayan pir *şeytandır*. Böyle pirin darında duran talip, *şeytan* darında durmuş sayılır”.⁵ Bu tabirler de açıkça Şeytan'ın varlığına da inanıldığını göstermektedir.⁶

3- Kitaplara İman

Buyruk'ta kitaplara iman konusu da hiçbir şüpheye yer bırakmayacak derecede açıktır. “Yeryüzüne insanoğullarına doğru yolu göstermek için *dört kutsal kitap inmiştir*. Bunlar *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'dır*. Bunlar dört ırmağa koşar. Birincisi su, ikincisi süt,

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 95.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 145.

³ Buyruk, der. Aytekin, s.110.

⁴ Buyruk, der. Aytekin, s.192.

⁵ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 93.

⁶ Ayrıca Bozkurt'un hazırladığı Buyruk'un 167. sayfasında ki “Ey Azrail, Ahsen-i takvimi inkar eyledin-Yuh senin çürük geçmiş, ol fasit imanına” beytinde geçen Azrail kelimesinin Azrail değil Azazil olması gerekmektedir. Çünkü Ahsen-i takvimi inkar eden Azrail değil, diğer bir ismi de Azazil olan Şeytan'dır. Büyük bir ihtimalle buradaki yanlışlık matbaa hatasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Aytekin'in derlediği Buyruk'ta bu kelime aynı beyitte “Azazil” olarak geçmektedir. Buyruk, der. Aytekin, s. 226.

üçüncüsü bal, dördüncüsü kevserdir”¹.

“Hz. Ali “Ulu Tanrı ne kadar sırrı, gizemi varsa *dört kitapta* bildirmiştir. Bu dört kitabın birincisi *Tevrat*, ikincisi *Zebur*, üçüncüsü *İncil*, dördüncüsü *Kur’an’dır*. Bu *dört kitap* içindeki sırları ise Fatiha’da toplamıştır. Fatiha’daki sırları Bismillahirrahmanirrahim’in içine koymuştur. Bismillahirrahmanirrahim’deki her sır Yasin, Yasin’deki her sır ise “B” harfinin altındaki noktada gizlemiştir” buyurmuştur”².

Kur’an dışındaki üç büyük kitabın isimleri açıkça zikredildiğinden ve bunların insanlara doğru yolu göstermek için gönderildiği de açık bir şekilde ifade edildiğinden dolayı kitaplara olan inancın varlığı tartışmasız bir şekilde anlaşılmaktadır.

4- Peygamberlere İman

Buyruk’ta Peygamberlere iman konusu da oldukça açıktır. Her ne kadar Kur’an’da geçen yirmi beş peygamberin isimleri tek tek sayılmasa da bazı peygamberlerin isimleri zikredilerek genel bir ifadeyle peygamberlerin insanlara gönderilen Tanrı elçileri oldukları vurgulanır. Buyruk’un tamamına bakıldığı zaman Hz. Adem ve Hz. Muhammed için yapılan vurguyu zaten izah etmeye gerek yoktur. Diğer peygamberler de bazen isimleriyle zikredilerek³ bazen de genel bir ifadeyle anlatılmaya çalışılır. Buyruk’ta Kur’an’dan alıntılanan bir ayetin meali şöyledir. “Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değildir. O Tanrı elçisi ve *peygamberlerin* sonuncusudur. Tanrı her şeyi bilir”⁴.

Yukarıdaki ifadeler ve Kur’an’dan alıntılanan bu ayetin anlamının kabul edilmesiyle peygamber inancının da Buyruk’ta var olduğunu açıkça görmekteyiz.

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 118.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 137.

³ Bozkurt’un hazırladığı Buyruk’ta bir vesileyle isimleri açıkça zikredilen peygamberler şunlardır: Hz. Eyüp, s.83; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, s. 121 ve Hz. İdris, s. 124. Aytakin’in derlediği Buyruk’ta Adem, Nuh, İbrahim, İsmail, Eyüp, Yusuf ve Süleyman peygamberlerin adı da geçmektedir. Bkz. s. 148, Musa, Davud için bkz. s. 61.

⁴ El-Ahzab, 33/40; Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19.

5- Ahiret Gününe İman

Ahiret gününe iman konusu da hiçbir şüpheye yer bırakmayacak derecede açıktır. Ahiret günü bazen “ahiret” olarak geçerken bazen de “ruzu mahşer” veya “mahşer günü” olarak ifade edilir.

“Pirin toplumun sorunlarını ve niteliklerini bilmesi gerekir. O zaman sağduyulu biçimde düşünebilir. Dünyayı *ahireti* birbirinden ayırt edebilir”.¹ “..Ve bu andı bozanlar Muhammed-Ali'nin yolundan çıkmış kimselerdir. İşleri bozuk, sonları karanlıktır. Tanrı katında Muhammed-Ali'nin şefaatinde yoksundurlar. *Ahirette* Tanrı'nın gazabı onların üzerindedir. Dört kapının sürgünü, Kırk makamın lanetlisidirler”.²

“Ey inananlar! Tanrı'ya giden yolda birbirinize iyi tutunun. Pir, rehber, musahipten birinin haksız işini görüp de ortaya atmayan pirin pirligi, rehberin rehberligi, musahipligin musahipligi yalandir. *Mahşerde* iki yüzü karadır. İster tutsun ister tutmasın yanlış yapmayı uyarmak gerekir. Bu sizin boynunuzun borcudur. Böyle bilene...”.³ “O gün *mahşer* günü gibidir”.⁴ “Talip: “-Bana bu divanda soru sorulsun, *öbür dünyada* soru sorulmasın. Kur'an ne buyurduysa ona göre davranayım. Pirin de Tanrının da divanında yüzüm ak olsun, dört kapı kırk makamda ona göre davranıp kendimi düzelteyim” diye düşünmelidir”.⁵

“Ama talibin günahı büyükse ve pir onun malına ya da güzelliğine kapılıp “-İyisin, senin günahından geçtim” derse hakkı batıl eder. *Mahşer günü* o talibin hesabını Tanrı o pire soracaktır”.⁶ “Ve de o talip: “- İşte benim günahımdan geçti” diye düşünürse boşuna avunmuş olur. Çünkü asıl yargıç Tanrı'dır. *Öbür dünyada* kendini bağışlayan pir önde, kendi arkada Cehenneme gidecektir”.⁷

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 24-25.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 54.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 72.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 89.

⁵ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 90.

⁶ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 91.

⁷ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 91.

“Bir talip bir talibin malını alsa ya da zarar verse malı elinden alınan talip isterse pir, öbür talibe bu malı ödetmek zorundadır. Kimi cahiller “Mü’min ehline ödek olmaz” gibi düşünce ileri sürmüşlerdir. Oysa Tanrı bu konuyu kulların rızasına bırakmıştır. Hak sahibi dilerse hakkını bağışlar. Dilemezse ödetir. Gerçek kural budur. Ama hak sahibi hakkından vazgeçerse helal hoş olur. Kimsenin bir diyeceği kalmaz. Pir Tanrı’nın vekilidir. Mü’min davasını *mahşere* bırakmadan pir divanında görmelidir”.¹

“Zamanımızda kimi pirlerin “Ben falan post sahibinin oğluyum” diyerek soyları ile öğündükleri görülmektedir. Oysa *öbür dünyada* insana “kimin oğlusun?” demezler. “Dünyada ne yaptın ne işledin?” diye sorarlar”.² “-Bakın dünyada ne duruma düştük. Dünyada durumumuz bu olunca, gör *ahirette* sonumuz ne olur? diye İmam Zeynel Abidin karşılık verdi”.³

Yukarıda alıntılanan tüm bu ifadeler ahiret gününe olan inancın varlığını tam ve eksiksiz olarak göstermektedir. Yine bu ifadeler insanların ahiret gününde dirileceklerine, Tanrı önünde hesaplaşacaklarına, haklı olanın hakkını alacağına, iyilerin ve haklı olanların Cennete; haksız ve kötü niyet sahibi olan kimselerin ise Cehenneme gönderileceklerine inanıldığını göstermektedir.

a) Cennet

Buyruk’ta Ahiret gününe iman konusunun bir tamamlayıcısı olan Cennet ve Cehenneme inanma hususu da açık bir şekilde geçmektedir. “O pir, Muhammed’e inen Kur’an’da buyrulanlara göre hükmedip, hakkı hak ettiyse ne mutlu ona. O zaman Tanrı “-Gel sevabını al. Sen hesabını önce dünyada vermişsin” deyip o piri *Cennete* alacaktır”.⁴ “Nitekim Şeytan *Cennetten* çıkarken...”.⁵ “Bu sekiz tutkuyu yok edenin yüzüne *sekiz Cennet* kapısı açılır ve *yedi*

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 93.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 21.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 21.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 91.

⁵ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 95.

Cebennem kapısı kapanır”.¹

Yukarıdaki ifadeler öbür dünyada Cennet denen şeyin varlığına olan inanç ve itikadı hiçbir şüphe ve tevile yer bırakmayacak bir şekilde göstermektedir.

b) Cehennem

Cehennem konusu da işlenmiş çoğu zaman Cennet bahsiyle birlikte ele alınmıştır. “Pir kendi konumunu düşünmeyip Tanrı'nın yasakladığı bir işi yaparsa, Tanrı mahşerde ona soracaktır: “Ey zalim sen talibe örnek olup hayır iş işleyeceğine kitapsız oldun. Talip sana bakıp azdı. Gerçekte azdıran Şeytan'dır. Ama sen sebep oldun. Gel şimdi yaptıklarının hesabını ver!” deyip *Cebenneme* yollayacaktır”.² “Ve de o talip “-İşte pirim günahımdan geçti” diye düşünürse boşuna avunmuş olur. Çünkü asıl yargıç Tanrı'dır. Öbür dünyada kendini bağışlayan pir önde, kendi arkada *Cebenneme* gidecektir”.³

“Kimi zorluklar için Hz. Ali ile İmam Cafer Sadık'ın çözümleri bunlardır. Pirin öncelikle bu soruların karşılıklarını bilmesi ve halka öğretmesi gerekir. Gün olup da burada karşılığı verilmemiş bir sorun çıkarsa pir onu Kur'an ve hadislere göre çözümlemelidir. Pirin Şeriata ve tarikata uygun karar vermesi gerekir. Karar adil olmalıdır ki halk verilen karara ve pire saygı duysun. Yoksa pir talipler üzerindeki saygınlığını yitirir.

Ama bunlar dışında inananların şu ilkeleri unutmamaları gerekir. Sözelimi Kur'an'ın buyruklarına kesinlikle uymak gerekir. Kur'an okuyup da buyruklarını tutmayanın başı *Cebennemde* değirmende öğünür”.⁴

Yukarıdaki ifadeler de yine öbür dünyada Cehennem denen şeyin varlığına olan inancı göstermektedir.

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 148.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 23.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 91.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 146.

6- Kadere, Hayrın Allah'tan, Şerrin ise İnsanın Nefsinden Olduğuna İman

Buyruk'ta her ne kadar açık bir şekilde Kader konusu Kader ismi altında işlenmemişse de insanların yaptıkları işlerden ve fiillerden sorumlu olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu da cebr anlayışını¹ reddetmek demektir.

“Kuşkusuz her olayın bir sebebi vardır. Olayın sonunda sebep olan da yapan da suçlu ve sorumludur. Bundan kurtuluş yoktur. Kimi cahiller günah işler sonra “ettirmese etmezdim” derler. Kendi eksik önlem alır, başkasını bahane ederler. Böyle bahaneler Şeytan'a özgüdür. Nitekim Şeytan Cennetten çıkarken meleklerle “-Bana secde ettirmeye Tanrı'nın gücü yetmez miydi? Kuşkusuz isteseydi bana secde ettirirdi. Ama istemedi. Bana da secde ettirseydi!” dedi. Oysa lanetli Şeytan önce ilim okumuştur. Her şeyi biliyordu”².

Diğer taraftan Buyruk'un bir çok yerinde geçen Allah'ın alim, her şeyi bilen sıfatının sıklıkla işlenmesi mücmel de olsa –ki bu yeterlidir- Kadere olan bir inancın varlığını gösteren bir işaret olarak kabul edilebilir. Ayrıca “-Ey Şah, bir kişinin işi gayret ile mi *kaşa* ile mi iyi olur? –Gayret *kaşaya* neden olur”³ cümlesi de Kader konusu ile ilgili bir tabir olan “*Kaşa*”nın Allah tarafından yaratıldığını; ancak buna kişide bulunan gayretin, çalışmanın sebep

¹ Cebr anlayışı: Bu anlayış Cehm ibn Safvan er-Rasibî tarafından geliştirilmiş bir anlayıştır. Ona göre “İnsanın ne kudreti ve ne de irade ve ihtiyarı vardır. Bilakis insan fiillerinde cebr altındadır. Allah, insanda fiilleri yaratır. Tıpkı hayvanda, cansız varlıklarda yarattığı gibi. Bu fiiller insana mecaz yoluyla nispet edilir. Nasıl cansız varlıklara ve bitkilere fiiller nispet ediliyorsa bu da öyledir. Biz, bitki gıdalandı, taş hareket etti deriz. Sevap va ikap cebirdir. Dinin getirdiği mükellefiyetler keza cebirdir”. İrfan Abdülhamid, İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları, ter. Saim Yeprem, Marifet Yayınları, İstanbul 1994, s. 284. Cehm'in bu görüşlerine bakarak onun aşırı tevekkülü temsil eden ve pasif bir tutum takınan biri olarak kabul edilmesi doğru değildir. Aksine o, taraftarlarına ilahî adaletin gerekçeleriyle bağdaşmayan zalim unsurlara karşı tavır almayı tavsiye etmiştir. Bu anlayışın bir gereği olarak Emevî otoritesine baş kaldırmış ve onlar tarafından öldürülmüştür. Abdülhamid, a.g.e., s. 285.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 95.

³ Buyruk, der. AYTEKİN, s. 99; Buyruk, haz. Bozkurt, s. 139.

olduğu da açıkça belirtilmektedir.¹

Hayır ve şerrin Allah tarafından yaratılması konusuna gelince böyle kelama ait derin bir konunun dolaylı da olsa işlenmesine pek ihtiyaç hissedilmediği anlaşılmaktadır. Ancak “Her zaman iyilik Tanrı’dan, kötülük insanın kendi nefsendendir. Talip kötülüğün Şeytan’dan geldiğine inanmalıdır. Tanrı kötülük yapmaz. Tanrı kötülük yapsaydı zalim olurdu. Oysa Tanrı bu sıfattan arınmıştır”² şeklindeki cümle bu konuda daha çok Şia ile Mutezile mezhebinin bu konudaki anlayışlarını çağrıştırmaktadır.

B- Buyruk’un İslam’ın Beş Temel Şartı Açısından Değerlendirilmesi

1- Kelime-i Şehadet

İslam’ın beş temel şartından biri olan kelime-i şehadet Buyruk’un pek çok yerinde Allah ve peygamber Hz. Muhammed’den bahsedilmekle işlenmektedir. Zaten kelime-i şehadetin manası da budur: Allah’tan başka ilah bulunmadığına, Hz. Muhammed’in de onun kulu ve resulu olduğuna inanmak. Bununla beraber kelime-i şehadet yine de terim ve tabir olarak Buyruk’ta geçer. “Oruç, namaz, hac, zekat, *kelime-i şehadet*, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali’nin buyruğudur. Bunların tümünü yerine getirmek gerekir. Çünkü Ulu Tanrı mübarek Hz. Muhammed’i sevdi ve tüm evreni ona sevgisi yüzünden yarattı”³. Alıntıladığımız bu paragraftaki ifade *kelime-i şehadetle* beraber

¹ Kader gibi derin ve tartışmalı bir konunun, kendilerini şifahî ve sözlü kültüre göre ayarlayan ve ona göre hareket eden topluluklar arasında konuşulmasını ve tartışılmasını beklemek haksızlık olur. Göçebe topluluklarının, böylesi bir konuyu tartışmaya sosyal hayat tarzlarının müsait olmadığını; bu toplulukları muhatap alan Buyruk’ta da bu tür konuların yer almayışının son derece yerinde olduğunu belirtmek zorundayız. Kader konusu mezhepler arasında tartışılmıştır. Hareket noktaları, algılama biçimleri, kaderin ne olup ne olmadığı konusundaki anlayışları farklı da olsa, netice itibarıyla hem Şia, hem Mutezile hem Ehl-i Sünnet’e göre insan yaptıklarından sorumludur.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 43. Ayrıca bkz. Buyruk, der. Aytakin, s. 252.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19,20.

İslam'ın diğer dört temel şartının da yine Muhammed-Ali buyruğu olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Ancak Buyruk'u rehber bir kitap olarak kabul eden bir talip için bu tarzdaki kelime-i şehadet yeterli değildir. Buna ek olarak Hz. Ali'nin velayetini de vurgulaması gerekmektedir. Buna göre kelime-i şehadetin tamamı "La ilahe illallah, Muhammedun Resulullah, Aliyyun Veliyullah"¹ şeklinde olmalıdır.²

2- Namaz

İslam'ın beş temel şartından biri de namazdır. Buyruk'ta namaz açıkça geçmekte ve zahiri manası da hiçbir şekilde tevil edilmemektedir. Namaz dendiği zaman Sünnî camiada ne anlaşılıyorsa Buyruk'ta namaz mefhumu da o manada kullanılmaktadır. Bazı Alevîler arasında sözlü olarak söylendiği gibi "Namaz'dan kasıt duadır veya namaz, ilk merhale olan şeriatta kalıp, tarikat ve hakikat canibine henüz geçemeyen kimseler içindir" şeklindeki bir namaz anlayışına ve bu yöndeki bir teville hiçbir şekilde rastlanmaz. Aksine Buyruk'un birçok yerinde namaz kelimesinden her Müslüman'ın anladığı gibi rükünleri ve kılınma şekli belli olan ve günde beş vakit olarak kılınan namaz anlaşılır ve kastedilen de budur.

"Kâmil pir resul soyuna ermiştir. Dört kapıyı bilir. İlimi ve irfanı ile etkindir (ilmiyle amildir). Davranışları ile saygındır. Kur'an'ın buyurdıklarını yerine getirir. Dört kapının dördünün de gereklerini yerine getirir. İşte gerçek pir budur. Gerçek anlamda ancak, böyle bir pirin pirligi geçerlidir... Oruç, *namağ*, hac, zekat, kelime-i şehadet, dünya fitresinin tümü Muhammed-Ali'nin buyruğudur".³

"Şeriat on makamdan oluşur. Birinci makam inanıp iman getirmektir. İkinci makam ilim öğrenmektir... Üçüncü makam ibadet etmektir. Bu, *namağ kılmak*, oruç tutmak ve zekât vermekte

¹ Buyruk, der. Aytakin, s. 92.

² Bu "Aliyyun Veliyullah" tabiri çok daha önceleri mevcut olmakla beraber Şah İsmail tarafından kurulan Safevî Devletinde 1501 tarihinden itibaren vakit ezanlarında resmî olarak okunmaya başlanmıştır. Hasan Rumlu, Ahsenü't-Tevarih I, Oriental Institute, Baroda 1931, s. 61.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19.

yapılır. Tanrı ibadet konusunda şöyle buyurmuştur: “De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım, ancak bana Tanrı'nın tek bir Tanrı olduğu vahyolunur. Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve rabbine *kullukta* hiç ortak koşmasın”.¹

“Tarikat kapısı da on makamdan oluşur... Altıncı makam korkudur. Talip Tanrı'dan korkmalı ve ona doğru sözlü olmalıdır. Tanrı korku üzerine şöyle buyurmuştur: “Tanrı uğrunda gereği gibi cihad edin. Sizi O seçti, üzerinize dinde hiçbir zorluk da yükletmedi. Haydi babanız İbrahim'in milletine! Bundan önce ve bunda (Kur'an'da) size Müslüman adını O Allah verdi ki peygamber size şahit olsun, siz de bütün insanlara şahitler olasınız. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sıkı tutunun ki sahibiniz O'dur. Artık O ne güzel bir sahip ve ne güzel bir yardımcıdır”.²

“Pirin çerağ gibi doğru durması, fitil gibi yanması, yağ gibi erimesi, nur gibi ışık vermesi gerekir. Pir erenler meydanından dönemez. Pir şeriatın şartlarını yerine getirmeli, tarikatın içinde olmalı... İşte böyle bir pir gerçek pirdir, kalp (sahte) değil”.³

“Pir gecenin ikinci yarısından sonra kalkıp *kableye karşı oturup gün doğuncaya kadar Tanrı'ya ibadet ve niyaz etmelidir*. O zaman pirin nefesi keskin olur. Oysa günümüzde pirlar yiyip içip kuşluğa değin eşek gibi yatıyorlar. “Kur'an bizim dedemize indi. Bakalım ne buyurmuş? Biz bu dünyaya niye geldik? Yarın Tanrı katına ne yüzle çıkarız? Bu taliplerin hakkını bizden sorarlarsa ne karşılık veririz?” diye düşünmeyen pirin vay haline! Gör onun başına neler gelir. Üstadın bilge sözü böyledir”.⁴

Yukarıda alıntılanan cümleler hiçbir itiraza yer bırakmayacak bir tarzda namaz denen ibadetin talipler, sofular ve özellikle pirlar tarafından yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğuna inanıldığını göstermektedir.

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 125,126.

² El-Hacc, 22/78; Buyruk, haz. Bozkurt, s. 126, 127. Buyruk'ta meali verilen bu ayet-i kerimenin verilen meali, hatalı ve anlaşılmaz olduğundan biz söz konusu ayetin tam ve doğru mealini yazdık.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 22.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 25.

3- Oruç

İslam'ın beş temel şartından üçüncüsü olan oruç da Buyruk'ta açıkça tavsiye edilmiştir. Buyruk'taki oruçla ilgili cümlelere dikkatlice bakıldığı zaman burada namaz ve zekât tabirleriyle beraber geçen oruç tabirinden Ramazan orucunun kastedildiği hemen anlaşılır. Çünkü oruçtan mutlak olarak bahsedilmiş, üstelik hemen hemen her defasında namaz ve zekât ifadeleriyle beraber kullanılmıştır. Bu da oruçtan kastedilenin muharrem orucu değil, *kesin olarak ramazan orucunun kastedildiğini* gösterir. Ayrıca birçok yerde açık bir şekilde Kur'an'ın buyruklarıyla amel edilmesi gerektiği de yol taliplerine hatırlatılmıştır.

“Yine Hz. Muhammed “Yapıp çeviren güç sahibi yalnız Tanrı’dır” dedi... Sonra şeriat ortaya çıktı... Şeriat Muhammed’in şanına geldi. Tarikat, marifet ve hakikat Ali’nin şanına geldi... Önü Muhammed-Ali’dir. Sonu Muhammed-Ali’dir. *Oruç*, namaz, hac, zekât, kelime-i şehadet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali’nin buyruğudur..”¹ “Üçüncü makam ibadet etmektir. Bu namaz kılmak, *oruç* tutmak ve zekât vermekle yapılır..”²

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Buyruk yol taliplerine ramazan orucu tutmayı da salık vermektedir ki bu ilk kapı olan Şeriat kapısının orucudur.

Diğer taraftan tarikata giren taliplerin tutması gereken oruçtan da açıkça isim verilerek bahsedilmiştir. Bunları normal Ramazan orucuyla karıştırmamak gerekir. Musahip olacak iki aileye pir sorar: “İlk kapı şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet, sonra sırrı hakikat, Hak mı?”

Rehber: “-Eyvallah!”

Pir: “-On iki matem-i muharrem orucu, üç Hıdırellez, kırk sekiz Perşembe, bunlar hak tutacaksınız! Yalan söylemeyeceksiniz! Dedikodu yapmayacaksınız!”³

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 126.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 60.

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi on iki Muharrem, üç Hıdırellez ve kırk sekiz Perşembe oruçları, ayrıca tutulmaları tavsiye edilen tarikat oruçlarıdır ki bu durum girdikleri Safevî tarikatının bir yaptırımıdır.¹

4- Zekât Vermek

Buyruk'ta İslam'ın dördüncü rüknü olan zekât da tavsiye edilmiş ve yerine getirilmesi gereken bir ibadet, bir görev olduğu ifade edilmiştir.

“Oruç, namaz, hac, *zekât*, kelime-i şahadet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali'nin buyruğudur. Bunların tümünü yerine getirmek gerekir”.² “Üçüncü makam ibadet etmektir. Bu namaz kılmak, oruç tutmak ve *zekât* vermekle yapılır.”³ “Altıncı makam korkudur. Talip Tanrı'dan korkmalı ve ona doğru sözlü olmalıdır. Tanrı korku üzerine şöyle buyurmuştur: “Tanrı uğrunda gereği gibi cihad edin... Artık namaz kılın, *zekât verin*, Tanrı'ya sarılın. O sizin sahibinizdir. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcısıdır”.⁴

Yukarıdaki ifadelerden ve alıntılanan ayet meallerinden de anlaşıldığı gibi zekât vermekten bahsedilmiş, tavsiye edilmiş ancak teferruatına inilmemiştir. Bunun da nedeni daha önce de ifade

¹ Bütün bunlara rağmen birileri durumun böyle olmadığını iddia ederse yapılacak herhangi bir şey yoktur. Ancak Buyruk'taki ifadeler tarafsız bir şekilde incelendiği zaman metindeki cümlelerin böyle bir anlamı ifade ettiği kanaatindeyim. Aksi takdirde aynı metin içinde birbiriyle tamamen çelişen hükümlerin varlığı kabul edilmiş olur. Kırk sekiz orucu ise bir yılın, kırk sekiz hafta olarak kabul edilmesinden doğan bir sayıdır. (Bir yıl kırk sekiz haftadır. Buyruk, der. Aytekin s. 129). Miladî yıl elli iki haftadır. Hicrî yıl ise elli-ellibir haftadır. Bu kırk sekiz sayısı ise elli hafta olarak kabul edilen hicrî yıldan, oruç tutmanın meşru görülmediği Ramazan ve Kurban bayramlarının denk geldiği haftalardaki Perşembe günlerinin düşülmesiyle elde edilen bir sayı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu oruç da Safevî tarikatının kendi müritleri için bütün Perşembe günlerini oruçlu geçirmelerini şart koşmasından dolayıdır. Nitekim bazı Sünnîlerin de sünnet diye Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tuttıkları bilinen bir durumdur.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19,20.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 126.

⁴ El-Hacc, 22/78; Buyruk, haz. Fuat Bozkurt, s. 127.

ettiğimiz gibi Buyruk'un tam bir ilmihal kitabı olmadığıdır. Böyle bir şeye ihtiyaç da hissedilmemiştir. Diğer bir sebebi de Buyruk'u yazan her kimse, Buyruk'a muhatap olan kesimlerin bu namaz, oruç, zekât gibi kavramlardan neyin kastedildiğini bildiklerini farz ederek bu eseri yazmış olmalarıdır. Çünkü cümlelerin siyak ve sibakları bu mefhumların ne anlama geldiklerinin buna muhatap olanlarca bilindiğini göstermektedir.

Ayrıca zekât denilince Buyruk'u yazanlar bu kelimeden ister Sünnîlerin kastettikleri zekât şeklini ve miktarını, ister Caferî mezhebindeki zekât anlayışını ve miktarını kastetmiş olsunlar bizim açımızdan durum değişmemektedir. Çünkü önemli olan zekâtın farz oluşunu kabul etmek ve onun verilmesi gereken malî bir ibadet olduğuna inanmaktır. Bundan ötesi mezhepleri ve içtihatlarını ilgilendiren bir durumdur.

Diğer taraftan bir sofunun meziyetleri anlatılırken “Sofunun sofuya niyazı zekâttır, saygısı oruçtur. Sofunun müşidine tecellası Hacca gitmedir. Müşidine yüreğini açması gazadır. Mürebbi ve rehberin yüzüne bakması kıblesidir”¹ şeklindeki ifadelerle dikkatlice bakılmadığı zaman bu ifadeler batınî bir anlayışı çağrıştırabilir. Ancak bu ifadeler tarikat dili ve terminolojisiyle söylenmiş ifadelerdir ve mecazî bir anlamda kullanılmışlardır. Yani sofunun sofuya niyazı (selamı, hürmeti, saygısı) ona bir şeyler verdiği için zekât mesabesinde. Saygısı oruç gibi sevap kazandırır v.s. Aksi takdirde bu ifadelerin mecazî anlamlarına yorumlanmayıp gerçek anlamlarında anlaşılması halinde bunların Buyruk'un bir bütün halindeki anlamıyla çelişmesi söz konusu olacaktır. Nitekim hemen bir iki sayfa sonra “İnsan Tanrı'ya kavuşmak dilerse gerekli farzları yerine getirmelidir”² demek suretiyle yukarıdaki ifadelerden kastedilen manaların mecazî bir mana olduğuna bir nevi açıklık getirilmiş bulunmaktadır.³

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 33.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 37.

³ Bu açıklamamızdan Alevî gruplar hiçbir şekilde batınî fırkalardan etkilenmemişlerdir anlamı çıkarılmamalıdır. Aslında Alevî grupların önemli bir kesimi bazı uygulama ve anlayışlarında gulat fırkaları dediğimiz aşırı fırkalardan etkilenmişlerdir. Günlük hayattaki bazı ibadet telakkilerinde bunun

5- Hacca Gitmek

İslam'ın beş temel esasından sonuncusu olan hac da Buyruk'ta işlenmiş ve yol salıklarına tavsiye edilmiştir.

“Oruç, namaz, *hac*, zekât, kelime-i şهادet, dünyalık fitresinin tümü Muhammed-Ali'nin¹ buyruğudur. Bunların tümünü yerine getirmek gerekir”.² Bu ifadeler haccın da İslam'ın diğer şartları gibi farz ve yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğuna inanıldığını göstermektedir. Burada mutlaka “farz” tabirinin geçmesi de gerekmemektedir. Çünkü “yerine getirilmesi gerekir” ifadesini farz veya vacip olarak anlamak mümkündür. Fıiliyattaki durum ne olursa olsun Alevî-Kızılbaşlar ve Bektaşiler ister hacca gitsinler ister gitmesinler kaynak kitapları olarak kabul ettikleri Buyruk, İslam'ın diğer şartlarıyla beraber haccın da yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğunu amirdir.

C- Buyruk'un Diğer Bazı Uygulamalar Açısından Değerlendirilmesi

1- Farzları Yerine Getirmek

İmanın şartları ve İslam'ın temel rükünlerinden başka yine

tezahürlerini görmek mümkündür. Bir cem evinde, yanımda oturan kişiye bir münasebetle “bu yaptıklarınız güzel, ama neden namaz kılmıyorsunuz” diye sordum. O da “bize göre namaz dua demektir. Eğer namazı kılsak Sünnîlerle aramızda herhangi bir fark kalmaz. Dua etmekle aslında namazımızı kılmış oluyoruz” dedi. Bu şekil bir yaklaşımın Batınî bir yorum olduğu açıktır. Bununla beraber böyle bir yaklaşım tarzını kabul etmeyen grupların varlığını da biliyorum.

¹ Buyruk'ta Muhammed-Ali tabiri birçok yerde geçmektedir. Hz Ali'ye büyük bir makam verilmekle beraber ona hiçbir zaman uluhiyet ve peygamberlik isnat edildiğine rastlanılmamaktadır. Alevî gruplar arasında şu andaki inanç ne olursa olsun Buyruk'taki telakkiye göre Hz. Muhammed peygamber, Hz. Ali ise peygamber değil, veliyullahtır ve aynı zamanda şahı velayettir.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 19,20.

Buyruk'ta bariz olarak Kur'an'ın buyruklarına uyulması, farzların yerine getirilmesi, sünnete uyulması ve Ata (Anne-Baba)'ya itaat edilmesi gibi hususlar da açıkça zikredilmiş ve tavsiye edilmiştir. Ki bunlar da İslam dininin farz kıldığı ve uyulmasını istediği diğer bazı konulardır.

“Bir insanın Tanrı ile buluşması olası değildir. *İnsan Tanrı'ya kavuşmak dilerse gerekli farzları yerine getirmelidir...* Kişinin kendisini bilmesi Tanrı'sını bilmesi demektir... Sofu birinci kanaat, ikinci ilim, üçüncü sadıklık ve dördüncü sabrı bırakmamalıdır”.¹

“Bu nedenle kesin olmayan, belgelenmemiş hadislerle göre hüküm verilmez. Arapçada söz çoktur. Bunların Türkçeye çevrilmelerinde birçok yanlış ortaya çıkar. *Kesinlikle Kur'an'a göre karar vermek gerekir*”.²

“Kimi zorluklar için Hz. Ali ile İmam Cafer Sadık'ın çözümleri bunlardır. Pirin öncelikle bu soruların karşılıklarını bilmesi ve halka öğretmesi gerekir. Gün olup da burada karşılığı verilmemiş bir sorun çıkarsa *pir onu Kur'an ve hadislerle göre çözümlemelidir. Pirin Şeriata ve tarikata uygun karar vermesi gerekir.* Karar adil olmalıdır ki halk verilen karara ve pire saygı duysun. Yoksa pir talipler üzerindeki saygınlığını yitirir.

Ama bunlar dışında inananların şu ilkeleri unutmamaları gerekir. *Sözgelimi Kur'an'ın buyruklarına kesinlikle uymak gerekir. Kur'an okuyup da buyruklarını tutmayanın başı Cebennemde değirmende öğünür*”.³

“*Ata anayı incitmek gerekir.* Kişinin karısına ve çocuklarına doğru yolu, edep erkânı ve sünneti öğretmesi gerekir. Konuk kutsaldır. Konuk gelmeyen eve melek gelmez”.⁴

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi Kur'an'a ve Sünnete uyulması, farzların yerine getirilmesi ve Ata'ya saygı gösterilmesi emredilmektedir.

Yerine getirilmesi gerektiği belirtilen diğer bir konu da “el-emru bi'l-maruf ve'n-nehyu ani'l-münker”dir. Yani iyiliği emredip

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 37.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 92.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 145,146.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 146; Buyruk, der. AYTEKİN, s. 221-222.

kötülükten sakındırmak.

“Ey inananlar! Tanrı’ya giden yolda birbirinize iyi tutunun! Pir, rehber, musahipten birinin haksız işini görüp de ortaya atmayan pirin pirligi, rehberin rehberligi, musahibin musahipligi yalandir. Mahşerde iki yüzü karadır. *İster tutsun ister tutmasın yanlış yaparı uyarmak gerekir. Bu sizin boynunuzun borcudur.* Böyle biline..”¹

“Tarikatın abdesti dörttür. 1. Derviş yanına boş varmamak. 2. Her zaman taharete olmak. 3. Elden geldiğince emr-i bi’l-maruf olmak. 4. Nehyi münker eylemektir”.²

Yukarıdaki ifadeler müritlere, yol saliklerine “el-emru bi’l-maruf ve’n-nehyu ani’l-münker”in yani iyiligi emredip kötülükten sakındırmanın yapılması gereken bir görev bir fariza olduğunu hatırlatmakta ve bir bakıma onları bu işle yükümlü tutmaktadır.

2- Haramlardan Kaçınmak

Buyruk’ta dikkati çeken diğeri bir konu da diğeri mezhepler arasında da büyük günah³ olarak sayılan bazı fiillerden kaçınmanın emredilmesidir.

Büyük günah ile ilgili olarak “Yanlış hüküm veren piri Tanrı sorguya çekecek ve ona: “Ey âsi, sen dünyada Tanrı mıydın? Ben seni Muhammed-Ali’nin soyundan boşuna mı getirdim? Oysa sen inanmadan, kendi çıkarın için kendi bildiğin gibi yol sürdün. *Büyük günah* işleyen talibe dünya malı için “iyisin” dedin. Kur’an’ı, hadisi bir yana bıraktın. “Ben babadan böyle gördüm” dedin. Oysa baba yaptıklarının hesabını kendi verir. Şimdi başını kurtar!” diye hesap

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 72; Buyruk, der. Aytakin, s. 181, 192, 196, 219, 221, 230, 240.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 123,124.

³ Buyruk’un da kendisine nispet edildiği İmam Cafer es-Sadık’a göre büyük günahlar : “Şirk koşmak, Allah’ın rahmetinden ümit kesmek, ebeveyne itaatsizlik, adam öldürmek, namuslu kadınlara zina isnadında bulunmak, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, yalan yere yemin etmek, ribâ, zina, hiyanet, zekât vermemek, yalancı şahitlik, içki içmek, namazı terk etmek, ahdi bozmak, akrabalık münasebetini kesmek, yalan söylemek, Allah’a karşı nankörlük, ölçü ve tartıda hile yapmak, livata ve bid’at” olmak üzere yirmiyi aşkındır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa ÖZ, “Cafer es-Sadık”, D.İ.A., VII, İstanbul 1993, s. 2.

soracaktır”.¹

“Talip *büyük günah* işlemişse, pir onu divanına alıp yarlıgayamaz. Böyle bir talibin sorgusunu mahşerde Tanrı yapabilir. Yalnız, *büyük günah* işlemiş talibi topluma kazanmak ve onun başka günah işlemesine engel olmak gerekir. Bu nedenle *büyük günah* işlemiş talibi ancak *keramete ermiş* pir ve de dünya malı almaksızın görebilir. Ayrıca şurasını iyi bilmek gerek. Pir onu yalnız dünya için bağışlamıştır. Hakkın gerçek sahibi Tanrı’dır”.²

Buyruk’ta geçen yukarıdaki ifadeler Alevîliğin büyük günah hakkındaki anlayışını yansıtmaktadır.

Buyruk’un diğer bazı yerlerinde de aslında bu büyük günahlardan ne kastedildiği, bunların hangi günahlar oldukları anlatılmak ve izah edilmek istenmektedir. Konuyla ilgili olarak “zina etmek”, “yalan söylemek”, “kumar oynamak”, “faiz yemek” “dedikodu yapmak”, “gözünle görmediğini gördüm demek” eylemleri özellikle hatırlatılır ve bunlardan sakınılması gerektiği yol taliplerine tavsiye edilir.

“Talip talibin karısı ile yalnız bacı kardeşdir. Talip talibin karısı için hiçbir zaman kötülük düşünemez. Kimi cahiller “Tanrı dışı kulu erkek için yarattı. Mü’minin birbirinden korunacak şeyi yoktur” diye zina ederler. Oysa mü’minin mü’minden korkusu yoktur sözü ibadet için, helalleşme için, cem olup zikir çekmek için, birbirine teselli vermek içindir. Yiyip içmek için nefis, *zina için böyle bir söz kesinlikle bulunmaz.*”³

“İnanan sofunun Şeytan’ın aldatmacasına kulak asmaması gerekir. Bacıları görüp içine bir kuşku girerse “lânet Şeytan’a” ve kâfire. “Nefis sana uymam” demesi gerekir. *Şebvet ağır basar da o kimse kendine engel olamazsa lânetlidir.* Ona yol haramdır. Evliyalar tarikine varamaz. Tarikata gidecek olursa kazanç yerine zarar eder. Ama içine giren kuşkuyu yenersen herhangi bir şey olmaz”.⁴

“Tarikat ehlinin isteklerine *gem vurması* gerekir. Tarikat ehli

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 91,92.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 92.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 94.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 96.

rızasız lokmaya el uzatamaz. Kendi karısından başkasına bakamaz. Kendi karısı dışında bütün kadınlar sofunun bacısıdır. Onlara kötü gözle bakan sofuya en önce uyarı olmak üzere doksan dokuz tarık vurulur. Kırkı kendisine, kalan ise hiç kimsenin yüzünü görmeksizin tüm tarikate ve yüzü görülerek hakikate vurulur. Sofudan üç kurban alınır”¹

“Tarikatın şartı dördtür: 1. Yalan söylememek. 2. Zina etmemek. 3. Kumar oynamamak. 4. Eli ile koymadığını almamaktır”²

Yukarıdaki ifadeler Alevîlikte zina denen fiilin kesinlikle yasak olduğuna inanıldığını ve yapılması halinde de failinin ne tür bir muameleye maruz kalacağını göstermektedir. Ayrıca *fahişe bir kadınla zina eden kimse* cüzzamlılar arasında gösterilmektedir.³

Diğer taraftan talibin işlediği günah bir günah olarak görülürken ve cezası da buna göre takdir edilirken pirin veya rehberin işlediği her bir günah çok daha ağır olarak kabul edilmekte ve cezası da ona göre takdir edilmektedir.

“Pirin günahı olmaz!” gibi düşünce olamaz. Son zamanlarda kimi talipler “Pirin, rehberin günahı olur mu? Onlar ocakzâdedir. Onların küfürleri bile sevap sayılır” biçiminde görüşler ileri sürmüşlerdir. Oysa gerçek onların düşündükleri gibi değildir. Talibin işlediği bir günah sayılır. Ama pir ve rehberin işlediği her günah *beş günah* yazılır. Çünkü pir ocakzâdedir. O, Tanrı'nın sevdiği dostlarının soyundan gelir”⁴

“Bir pirin karısından ayrılması, *başka kadına kuşak çözmesi ya da Tanrı korusun livata yapması büyük günah*tır. Bunları yapan pirin derdine derman olmaz. O, yol düşkünüdür. Böyle bir pirin yüzüne bakılmaz, ocağına gidilmez. Ve hiçbir şekilde ocağın eşliğinden içeri sokulmaz, konuk edilmez. Onun ayacağının bastığı toprakta kırk yıl bet bereket olmaz”⁵

Buyruk'ta faiz yemenin, haram lokma yemenin, murdar eti

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 103.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 124.

³ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 111.

⁴ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 22.

⁵ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 23.

yemenin ve belirli günlerde de hanımına yaklaşmanın yasak olduğu belirtilmiş ve bundan kaçınılması tavsiye edilmiştir.

“Dördüncü makam kazanç yemektir. Fahiş faiz yememektir. Beşinci makam haramdan sakınmaktır. Altıncısı *hayız ve nişas durumunda karısına yakın olmamaktır*. Bu durumda karısının nikâhının haram olduğunu bilmektir”.

“Ve dahi ahir zamanda, bazı pirlar kendi filince mümin kulun malı murdar olmaz deyip, murdar olmuş hayvanı yerler. Amma yanlış akla hizmet ederler... Yemek caiz değildir, haram buyurmuş, hayvana bıçak buyurmuş”.¹

Buyruk'ta cünüp iken dolaşmanın da yasak olduğu belirtilmiş ve bu haldeyken yedi adım atmadan ve vakit geçirmeden hemen temizlenmek gerektiği yol ehli olan müritlere hatırlatılmaktadır.

“Müridin yedi adım abdestsiz ve taharetsiz cünüp yürümemesi gerekir. Abdestsizlik kovulmuşluktur. Taharetsizlik kötülüktür. Bu işlerden biri bir müritte bulunursa o mürit yedi denizde, yedi ırmakta ve yedi çeşmede yunsa arınamaz!”.²

Yukarıdaki alıntılarla Buyruk'un farzları yerine getirmek ve haramlardan kaçınmak konularıyla ilgili ihtiva ettiği hususları da özetlemiş olduk.

Bütün bunlara rağmen şunu da hemen hatırlatmakta yarar var. **Buyruk klasik manada bir ilmihal kitabı değildir. Sünnî bir anlayışla yazılmamıştır, böyle olması da düşünülemez. Hitap ettiği kesimler yerleşik bir hayat yaşayan şehirli halktan ziyade köylü ve konar-göçer olan topluluklardır.** Tevil edilmediği takdirde birbirleriyle çelişen bazı noktaların varlığı belirgindir.

Sünnî anlayışa tamamen ters ve onların hiçbir şekilde kabul

¹ Buyruk, der. Aytekin, s. 191.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 50. Alevîlerin cinsel temastan sonra yıkanıp-yıkanmadıkları hususu özellikle Sünnî kesim tarafından çokça merak edilen bir konudur. Yukarıya alıntılanan bu paragraf merak edilen bu hususun açık ve kesin bir cevabı olmaktadır. Buna rağmen cinsel temastan veya ihtilamdan sonra boy abdesti almayan Alevîler varsa, bu durum Alevîliğin değil o kişinin sorunudur.

edemeyeceği –cemlerde **dolu içilmesi**¹ ve musahip olacak iki aileden meydana gelen ikisi erkek, ikisi de eşleri olmak üzere **dört kişinin (dört canın) bir döşekte**² yatması gibi- bazı konuları ihtiva eder.

Namaz, oruç, zekât ve haccı kabul edip taliplerine tavsiye etmesine rağmen bu konulara gerektiği kadar vurgu yapmaz. Kendi tarikatı olan Safevîliği ve öğretilerini daha çok ön plana çıkarır. Buyruk'ta hiçbir derin ilmî tahlile rastlanmaz. Zaten hitap ettiği kesimler bunu değerlendirebilecek ilmî bir ortama da sahip değildirler.

Buyruk'la ilgili yukarıda sıraladığımız bu özellikleriyle beraber bu kitaptan iman ve İslam esaslarıyla ilgili hükümlerin çıkarılması mümkündür. İman ve İslam esaslarının tamamı kabul edilmekte ve yol taliplerine tavsiye edilmektedir. Hatta bu esasların tam manasıyla yerine getirilmeden ve uygulanmadan kâmil bir sofu olunamayacağı ısrarla vurgulanmaktadır. **Buna göre Buyruk'u kendisine rehber bir kitap olarak kabul eden ve yaşayışını ona göre düzenleyen bir şahıs hiçbir mezhebe mensup olmasa da iman ve İslam esaslarını kabul ettiği için İslam dairesi içindedir, Müslüman muamelesi görür ve dinî açıdan diğer Müslümanların tabi olduğu hükümlere tabidir.**

SONUÇ

Alevîliğin İslam dairesinin içinde mi dışında mı olduğu konusu her ne kadar anlamsız gibi görünse de günümüzde tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu hususta sağlıklı bir sonuca varabilmek için ön koşul olarak konunun ideolojik ve siyasî bir ortamdan çıkarılıp bilimsel bir zeminde tartışılmasını sağlamak olmalıdır. Çünkü ideolojik ve siyasî söylemlerle karışık bir tartışmanın sonuçsuz kalacağı aşikârdır. Nitekim konuyla ilgili şimdiye kadar yapılan bütün tartışmalar da neticesiz kalmıştır. En kestirme yöntem olarak da Alevîlerin tüm kesimleri tarafından kabul edilen ve o topluluklar arasında çokça okunan kaynak

¹ Buyruk, haz. Bozkurt, s. 73.

² Buyruk, haz. Bozkurt, s. 68.

kitaplara müracaat etmek olmalıdır.

İslam, insanı Müslüman olup olmama açısından grup olarak değil bireysel olarak ele alır ve hükmünü bu esasa göre verir. Konu bu açıdan değerlendirildiği zaman Sünnîler veya Alevîler İslam dairesinin içindedir veya dışındadır gibi bir genellemenin asla doğru bir hüküm olmadığı görülecektir. Çünkü her insan bireysel olarak benimsediği inançlar açısından İslam dairesinin içindedir veya dışındadır.

Bir bireyin İslam dairesi içinde sayılabilmesi için üç ana esası kabul etmesi icap eder. Bunlar da tevhit, nübüvvet ve ahirettir. Ayrıca Kur'an'da emredilen İslam'ın beş temel esasını ve diğer açıkça emredilen emir ve yasakları da bir birey olarak yaşamasa da en azından bunları inkâr ve reddetmemesi gerekmektedir. Böylesi bir inanca sahip olan her kim olursa olsun hangi mezhepten sayılırsa sayılsın İslam dairesi içindedir ve bir Müslüman olarak muamele görür.

Konuyu bütün Alevîlerin üzerinde ittifak ettikleri yazılı ana kaynaklardan biri olan ve İmam Cafer Buyruğu, Menakıb-ı Evliya, Menakıbnâme ve Fütüvvetnâme gibi adlarla da anılan Buyruk'a göre değerlendirecek olursak önümüze kısaca şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Buyruk'ta imanın altı rüknünün tamamı kabul edilmekte ve bu yola (Alevîliğe) talipli olanların bunlara inanması gerektiği açıkça anlatılmakta ve vurgulanmaktadır.

Buyruk'u İslam'ın beş temel esası açısından incelediğimiz zaman, yine bu beş esasın da kabul edildiğini, reddedilmediğini; yol ehli olan taliplerin ve canların bunları yerine getirmeleri gerektiğinin vurgulandığını görmekteyiz.

Buyruk'taki durum ve kabuller bu olunca o halde diyebiliriz ki "Ben Buyruk'taki esaslara ve tavsiye edilen hususlara inanıyorum ve bunları kabulleniyorum" diyen bir Alevînin, aslında İslam'ın içinde mi dışında mı diye bir sorunu bulunmamaktadır. Çünkü hem imanın tüm şartları hem İslam'ın beş temel esası Buyruk'ta tamamen benimsemiş bulunmaktadır. O halde ben Alevî'yim ancak Alevîlik İslam dışıdır diyen herhangi bir bireyin önce kendisini

Buyruk karşısında yeniden değerlendirmesi ve ona göre bir pozisyon alması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

BUHARİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil, el-Camiu's-Sahih tah. Kasım eş-Şamaî er-Rıfâî, Darü'l-Kalem, Beyrut 1987.

BUYRUK, derleyen: Sefer Aytekin, Emek Basım-Yayımevi, Ankara 1958.

BUYRUK, hazırlayan: Fuat Bozkurt, Anadolu Matbaası, İstanbul 1982.

DARİMİ, Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman, es-Sünen, Darü'l-Mehasin, Kahire 1966.

DAVUDOĞLU, Ahmed, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1973.

EKİNCİ, Mustafa, Anadolu Alevîliği'nin Tarihsel Arka Planı, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2004.

GÖLPINARLI, Abdülbakiy, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik, Der Yayınları, İstanbul 1997.

HASAN RUMLU, Ahsenü't-Tevarih I, Oriental Institute, Baroda 1931.

IRENE, Melikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, İstanbul 1999.

İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

İRFAN, Abdülhamid, İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları, ter. Saim Yeprem, Marifet Yayınları, İstanbul 1994.

KUTLU, Sönmez, Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heteredoksi, Ortadoksi veya Metadoksi, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s.31-54.

MUSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccac el-Kuşeyrî, Sahihu Müslim, Mısır 1955.

MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınevi, İstanbul 1995, "Ayn" md., s. 615.

NESAÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, es-Sünen, Darü'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut tsz.

ONAT, Hasan, Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s.111-126.

ÖZ, Mustafa, "Cafer es-Sadık", D.İ.A., VII, İstanbul 1993.

RADİKAL Gazetesi, 10 Ekim 2005, söyleşi: Neşe Düzel, ayrıca bkz. www.radikal.com.tr

TAŞĞIN, Ahmet, Bisatî, Menakıbu'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar, İslamiyat, VI, sayı: 3, Temmuz-Eylül 2003, s. 183-185.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, el-Camiu's-Sahih, Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Alevî-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma, Timaş Yayınları, İstanbul 1995.

ÜZÜM, İlyas, Günümüz Alevîliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997.

YAMAN, Ali, "Alevism(Turkish Alevis)", Religions of the World A Comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices, I, s. 33-35.

YILDIZ, Harun, Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış, Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, XXX, Ankara 2004, s. 323-359.